

УДК 37.04:613.7-053.5 (091) (477.7)

Вербицький Віталій Анатолійович

кандидат історичних наук,

доцент кафедри фізичної реабілітації та здоров'я людини,

Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

v.verbitskiy@mail.ru

ЛІТНІ ОЗДОРОВЧІ КОЛОНІЇ ДЛЯ ФІЗИЧНО СЛАБКИХ ДІТЕЙ В ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Анотація. Розглянуто питання організації літніх шкільних таборів на території Херсонської губернії. Наприкінці ХІХ ст. на Півдні України зароджується рух по оздоровленню та рекреації учнів. Значний внесок у розвиток цієї справи внесли різного роду громадські організації, зокрема, Товариства сприяння фізичному вихованню дітей (м. Одеса, м. Херсон). Завдяки їх зусиллям на південному узбережжі України відкриваються перші дачі-колонії, в яких під час літніх канікул діти із малозабезпечених сімей мали можливість відпочити та оздоровитися. Дачі-колонії були непогано організовані. Раціональне харчування, свіже повітря, рухливі ігри позитивно впливали на стан здоров'я школярів. Держава не виділяла коштів на ці заходи, тому фінансування здійснювалося за рахунок громадських організацій. Нестача коштів було причиною того, що літні дачі-колонії працювали не регулярно.

Ключові слова: фізична культура; оздоровлення; рекреація; літні дитячі колонії; рухливі ігри.

Постановка проблеми. Збереження здоров'я нації одне з пріоритетних завдань, яке стоїть сьогодні перед державою і національною системою освіти. Події останнього часу показують, що в Україні склалася тривожна ситуація, пов'язана насамперед з погіршенням стану здоров'я і фізичної підготовки учнів. Збільшилась смертність серед молоді. Значною залишається смертність від соціально зумовлених хвороб (гепатит, туберкульоз), триває погіршення епідемічної ситуації щодо ВІЛ / СНІДу, вірус якого вражає насамперед молоде покоління. Мали місце і нещасні випадки з дітьми під час уроків фізкультури, що були пов'язані перш за все досить легковажним ставленням до розподілу дітей і підлітків на медичні групи та до рівня фізичної підготовки учнів взагалі. Не останнє місце займає і екологічна ситуація, проблеми з якісною питною водою та харчуванням

Таким чином, існує нагальна соціальна проблема, пов'язана з вкрай низьким рівнем здоров'я української молоді, що потребує більш глибокого детального аналізу його стану, розробки нових підходів дослідження.

Корисним в цьому сенсі може стати досвід минулих поколінь. Аналіз сучасної спортивної історіографії свідчить про підвищений інтерес з боку науковців до спортивного минулого нашої країни. Свідченням цього є велика кількість публікацій, в яких дослідники торкаються різних аспектів розвитку спортивно-масового руху в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення літератури довело про недослідженість задекларованої проблематики. Автору статті вдалося знайти лише одну публікацію (Мінц М.О. [1]), яка безпосередньо торкається нашої теми. Разом з тим, документи дореволюційного періоду (звіти директорів шкіл, статистичні данні) говорять про надзвичайну актуальність проблеми, що пов'язана з питаннями слабого фізичного стану, оздоровлення і лікування дітей.

Мета статті: вивчити дореволюційний досвід оздоровлення школярів з метою подальшого використання в практиці сучасних шкільних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XIX ст. спостерігається підйом спортивно-масового руху в Російській імперії. Характеризується це перш за все створенням в країні значної кількості нових спортивних товариств, гуртків, федерацій, а також громадських організацій, які ставили собі за мету фізичний розвиток і оздоровлення дітей. Найбільш визначними за своєю діяльністю були так звані Товариства сприяння фізичному розвитку учнівської молоді (ТСФРУМ).

Перші товариства виникли наприкінці XIX ст. в великих містах Російської імперії. Одним з напрямків їхньої роботи стала організація оздоровчих таборів для учнів шкіл під час літніх канікул.

Перша літня дача-колонія в південному регіоні України почала працювати в 1895 р. Її засновником стало Одеське товариство сприяння фізичному розвитку дітей. Розміщувалась вона в дачній місцевості, на Великому Фонтані й працювала з 4 червня до 1 вересня. Під колонію була найнята дача-маєток поблизу моря з ділянкою землі в 7 десятин (7,644 га). Дача складалась з шести кімнат: в чотирьох кімнатах розміщувались спальні на 30 ліжок; в одній кімнаті була розташована їдальня і одна кімната призначалась для завідуючого дачею.

За літо в колонії побувало 54 дівчини віком від 7 до 15 років, які були відібрані

переважно з міських і початкових шкіл. Серед них 15 дітей мали кріпку статуру, 13 (24%) – середню і 25 (46,2%) – слабку.

Весь термін перебування дітей був розділений на дві зміни: сезон для першої зміни тривав з 4 червня до 14 липня, для другої – з 14 липня до 1 вересня.

Перебування в одеській колонії позитивно вплинуло на загальний стан, позначилось на рості, розмірах грудної клітини, а також органах кровотворення і вазі. За час перебування в колонії зріст дітей у віці 9-11 років збільшився майже на рівень річного показника, а в 10 річному віці навіть перевищував його. За добу діти отримували біля $\frac{1}{2}$ фунта (205 гр) м'яса, одного фунта (410 гр) хліба і біля $\frac{3}{8}$ кварта (2 чашки) молока. Утримання однієї колоністки за літо (3 міс.) складало 40 руб або 44 коп на день.

Внутрішній розклад був побудований таким чином, щоб більшість часу діти знаходились на свіжому повітрі: гуляли, купались, займалися співом, танцювали, пускали феєрверки, грали в різні рухливі ігри або займалися різними вправи, які вимагали фізичного навантаження (гімнастика, розбивка квітника та догляд за ним та ін.) і тільки незначна частина часу йшла на навчальні заняття (переважно читання) або рукоділля [2].

В цьому ж році (1895) була відкрита літня колонія для учнів початкових єврейських шкіл. Її засновником стало «Одеське товариство розповсюдження просвіти між євреями». Знаходилась колонія в 13 верстах від Одеси на Великому Фонтані на найманій спеціально дачі. Табір працював з 26 червня до 1 вересня. В колонії мешкали 41 чол. в віці від 9 до 15 років, найбільша кількість дітей була віком 10-13 років. У всіх дітей, які були прийняті до колонії було виявлено недокрів'я. При чому 22 хлопчика були слабкої статури, 15 – середньої і тільки 4 – хорошої. Більшу частину часу діти перебували на свіжому повітрі в іграх. В опису занять зустрічається військова гімнастика, яка проводилась під керівництвом офіцерів. Існування колонії стало можливим завдяки крупним пожертвуванням (15000 руб) приватних осіб [3].

В 1895 р. починає працювати літній шкільний табір в Катеринославі. Його засновником було «Товариство піклування про дітей». Колонія була відкрита 16

червня 1895 р. і розміщувалась у двох заново відбудованих домах на лівому березі Дніпра, у 40-50 саж від берега. В першій рік в колонії перебували 14 дівчат з усіх навчальних закладів міста. За віком дівчата були від 9 до 16 років. Згідно медичного огляду тільки одна дівчинка, віком 9 років, мала добре розвинуті м'язи й міцну статуру, інші ж 5 мали середній розвиток, а 8 були вкрай худими, блідими, з різними скаргами на головні болі, нудоту, загальну легку втомлюваність.

В колонії діти майже весь час перебували свіжому повітрі, два рази на день купались, іноді перед вечірнім часом діти займалися читанням й письмом, повторювали пройдений шкільний матеріал тощо. Результатом 2-х місячного перебування на дачі стало оздоровлення всіх дівчат. Більшість з них отримали прибавку у вазі від 8,5 до 14 %.

Перебування дітей в оздоровчих таборах позитивно впливало й на їх моральну сторону. Дівчата настільки між собою подружилися, що являли собою одну дружну родину, в якій згладжувалися всі станові відмінності [4].

Разом з тим, організація колоній зустрічала на своєму шляху багато труднощів. Одна з головних – відсутність власних приміщень та місця для їх будівництва. Щоб вирішити цю проблеми й придати процесу організованого характеру в Одесі розробляється проект товариства «Дитяча Здравниця», основною метою якого стало б організація для всіх губерній Росії літніх дитячих колоній. Зокрема, згідно проекту програми планувалось влаштовувати літні морські колонії на березі Чорного моря біля Одеси та приморську станцію на березі Південного берега Криму для лікування дітей південним морським повітрям. Перші були б відкриті тільки влітку, друга круглий рік й розрахована на тривале перебування дітей.

Структура товариства складалась з центрального відділу, виконавчим органом якого являвся центральний (Одеський комітет) та з інших відділів зі своїми комітетами в різних містах Росії, які виникають й організуються згідно запрошення центрального відділу.

Кожен з цих відділів самостійно розпоряджається своїми коштами, влаштовує на землі колонії свій павільйон й відправляє туди щорічно своїх дітей з

супроводжуючим персоналом.

Для літніх колоній Одеський центральний комітет повинен був купити ділянку землі й влаштувати на ній всі споруди, які слугували би загальним цілям колонії, а саме:

- 1) Посадка дерев та різних рослин для будівництва великого парку й саду, серед яких будуть розкидані павільйони для дітей.
- 2) Будівництво невеликої лікарні (приблизно на 15-20 ліжок).
- 3) Будівництво невеликого навісу для ігор та харчування.
- 4) Будівництво загальної кухні, молочної ферми, приміщення для економки, садівника, кухонного персоналу та приміщення для теплих ванн.
- 5) Будівництво морських купалень, облаштування місць для ігор, облаштування водопостачання, туалетів та ін.

Кожному окремому товариству, установам, гурткам, які займалися справою оздоровлення дітей, пропонувалось побудувати власний павільйон на території «Дитячої здравниці». Для цього Одеський центральний комітет призначав місцеву будівельну комісію, яка займалась будівництвом цих павільйонів.

Центральний комітет запрошував обслуговуючий персонал для загальних потреб (лікаря, медсестру, економку, садівника, кухарку та ін.). Педагогічний склад (наглядачі, вихователі) за спільною домовленістю забезпечувався або Центральним комітетом, або власними силами товариств.

Крім літніх морських колоній, в програму товариства входило влаштування приморського санаторію на південному березі Криму, для лікування дітей хворих на туберкульоз суглобів тазалоз [5].

Ми не знайшли відомостей чи вдалося втілити цей проект в життя. Але сам факт його існування говорить про намагання окремих ентузіастів придати процесу оздоровлення дітей організованого характеру.

Дослідження показало, що перші колонії не мали державної підтримки і створювались на кошти приватних осіб. Це негативно впливало на їх розвиток і було причиною того, що доволі часто такі колонії працювали не регулярно (час від часу то відкривались, то закривались).

Наведемо приклад. В 1896 р. починає свою роботу Херсонське товариство сприяння фізичному вихованню дітей (далі ХТСФВД). Відразу після свого відкриття товариство активно взялося за фізичне виховання молоді. Одним з напрямків роботи товариства стала організація літніх таборів відпочинку. Однак за браком коштів перший табір був відкритий лише у 1900 році. Знаходився він на дачі Лубяненко в 4-х верстах від міста. Дім, в якому перебували, діти знаходився на високому місці був оточений великим фруктовим садом і складався з 5 кімнат. Найбільшим недоліком дачі була відсутність річки. Замість цього дітей купали в колодязній воді підігрітій на сонці. Завідування колонії було доручено вчительки Марії Петрівні Носовій.

До колонії було прийнято 17 дівчат з навчальних закладів м. Херсона віком від 10 до 13 років. Прийняті діти були недокрівними, з дряблою мускулатурою й слабо розвинутим підшкірним жиром. Всі діти мешкали в тісних приміщеннях, отримували в недостатній кількості неякісну їжу, деякі перед тим перенесли тривалі хвороби.

В колонії особливу увагу було звернуто на те, щоб діти добре харчувались і перебували на свіжому повітрі. Цілими днями вони проводили в саду, грали в ігри, співали, читали, займались рукоділлям.

Два рази на день готувалась варена їжа: в 12 годин обід та о 6-7 годині – ужин, в проміжках діти пили молоко; два рази на день давався чай з молоком і хлібом. За час перебування у колонії діти набрали вагу, прийняли бадьорий і здоровий вигляд; з блідих і недокрівних зробились рум'яними.

Зважування показало, що одна дівчина додала у вазі 12 фунтів (4,9 кг), 8 – 2-3 фунти (0,8-1,23 кг), у 4-х вага залишилась без змін й у 3-х вага дещо зменшилась завдяки шлунково-кишковим розладам.

Перебування в колонії мало позитивний вплив не тільки на фізичний розвиток дівчат: спільне життя позитивно вплинуло на їх моральний стан. У дівчат розвилися почуття товариства, солідарності готовності йти на взаємні поступки.

Всі витрати на облаштування колонії в 1900 р. склали 238 руб [6].

За браком коштів наступні 10 років ХТСФВД літніх колоній не влаштовувало. І

лише у 1911 р. у м. Скадовськ на березі моря відкривається шкільна колонія. Розташовувалась вона в будинку школи, яку надали безкоштовно власник порту Г. Скадовськ. Для колонії було відібрано 22 хлопчика і 25 дівчат з навчальних закладів Херсону. Переважна більшість дітей мали слабкий фізичний стан й були з малозабезпечених сімей[7].

При опитуванні й огляді дітей з'ясувалось, що у більшості з них немає постільної білизни, ковдри, чобіт, верхнього плаття тощо. Навіть одяг, який на них був одягнутий існував в єдиному екземплярі. Деякі взагалі не мали власних речей, а брали їх у своїх братів та сестер. Всі необхідні речі були придбані ХТФВД за власний кошт.

Літня колонія в м. Скадовськ працювала з 17 червня до 24 серпня. З перших же днів перебування дітей в колонії почали привчати до порядку та дотримання правил гігієни. У зв'язку з цим почалось їх посилене харчування. Слід зазначити, що комісія, складаючи кошторис, вирішила не зупинятися перед витратами і їжа була надана дітям в достатку, але без розкоші. За час перебування в колонії витрати на харчування одного хлопця складали 14 руб. 43 коп., на одну дівчину – 10 руб. 70 коп [8].

Зазвичай життя колонії починалось о 7 ранку. Діти вставали, одягались, умивалися, заправляли свої ліжка й шли снідати. На сніданок дітям давали яйця або сир, хліб, молоко, іноді по святковим дням какао. Після сніданку всі колоністи йшли на берег моря де грали в ігри, ходили по воді, збирали ракушки, креветки та ін.

Об 11 год. діти купалися в морі. Обід починався о 12.00. На обід зазвичай подавали два м'ясні блюда, по святковим дням додався ще десерт. Приблизне меню: 1) суп, котлети; 2) борщ, битки; 3) суп, вареники з м'ясом; 4) борщ, соус з м'ясом; 5) солодке – оладки, кисіль, компот.

Після обіду діти відпочивали. Потім о 15.00 дітям давали чай або молоко з білим хлібом й влаштовували ігри або вся колонія відправлялась на рибну ловлю, в степ або в парк.

О 19.00 колоністи повертались назад, де на них вже чекав ужин: молоко, макарони з сиром або каша з молоком, іноді їжа, що залишалась з обіду. По

закінченню ужину діти знову грали в ігри до 20.30. Після цього вони умивались, чистили, зуби, мили ноги і о 21.00 лягали спати.

Звичайне життя колонії урізноманітнювалось прогулянками: в Мар'їну рощу, в с. Антонівку, на бульвар, де грала музика й влаштовувались товариством «Благо дітей» дитячі спектаклі.

Завдяки здоровому режиму, посиленому харчуванню, купанню, чистому морському повітрю більшість дітей змогла помітно поправитись й зміцнити. Зовні діти помітно жвавішали – на обличчях з'явився рум'янець, вони стали більш рухливими, бадьорими, балакучими [9].

Загалом на влаштування колонії було витрачено 2072 руб 17 коп. Важливо відзначити, що організація колонії багато в чому стала можлива завдяки меценатській допомозі різних організацій й приватних осіб.

Схожа дитяча колонія була організована ХТСФВД вже в 1912 році. В ній змогли відпочити й покращити своє здоров'я 52 дитини (28 хлопців і 24 дівчини) [10].

Отже, наприкінці XIX – початку XX ст. на Півдні України зароджується рух по оздоровленню та рекреації учнів. Піонерами в цій справі стали різного роду громадські організації, зокрема, товариства сприяння фізичному вихованню дітей (м. Одеса, м. Херсон). Характерною особливістю їх діяльності стала організація літніх таборів відпочинку для фізично слабких дітей із малозабезпечених сімей. Згідно проведеного дослідження, організація колоній під час літніх канікул позитивно впливала на стан здоров'я школярів.

Стаття розкриває лише окремі аспекти зазначеної проблеми. Дослідження з окресленої проблематики варто продовжувати, адже досвід минулого у поєднанні з новітніми методами рекреації школярів може бути корисним у сучасній педагогічній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мінц М.О. Охорона здоров'я учнів початкових шкіл Херсонської губернії / Микола Олександрович Мінц // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 94. Вип. 81. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 148-151.

2. Отчет о детской летней колонии Одесского общества содействия физическому воспитанию детей. Одесса 1895 г. // Вестник воспитания: научно-популярный журнал для родителей и воспитателей / Под ред. д-ра Н.Ф. Михайлова. – Москва: Типо-литография В. Рихтер, 1896. – № 3. – С. 188-191.
3. Критика и библиография. Игнатъев В. Кранцфельд. Летняя колония для учеников начальных еврейских учебных заведений г. Одессы. Одесса 1896 год / В. Игнатъев // Вестник воспитания: научно-популярный журнал для родителей и воспитателей / Под ред. д-ра Н.Ф. Михайлова. – Москва: Типо-литография В. Рихтер, 1896. – № 4. – С. 264-265.
4. Акинфиев. Первая летняя детская колония в Екатеринославе. Екатеринослав 1895 г. // Акинфиев // Вестник воспитания: научно-популярный журнал для родителей и воспитателей / Под ред. д-ра Н.Ф. Михайлова. – Москва: Типо-литография В. Рихтер, 1896. – № 3. – С. 191-193.
5. Отчет правления Херсонского Общества содействия физическому воспитанию детей за 1901 год (с 1-го марта 1901 – по 1-е января 1902 г.). – Херсон: Паровая Типо-Литография О.Д. Ходушиной, 1902. – С. 16-21.
6. Отчет Правления Херсонского Общества содействия физическому воспитанию детей за 1900 год (с 1-го Марта 1900 – по 1-е Марта 1901 г.). – Херсон: Паровая Типо-Литография О.Д. Ходушиной, 1901. – С. 9-12.
7. Отчет детской летней колонии для слабых детей за 1911 год. – Херсон: Паровая Типо-Литография О.Д. Ходушиной, 1911. – С. 4-7.
8. Там само. – С. 8-10.
9. Там само. – 11-12.
10. Там само. – С. 14-15.
11. Отчет детской летней колонии для слабых детей за 1912 год. – Херсон: Паровая Типо-Литография преемн. О.Д. Ходушиной, 1913. – С. 3.

Рецензент

Мещанинов О. П. – д. пед. н., профессор

Статья надійшла до редакції 27.05.2015

ЛЕТНИЕ ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЕ КОЛОНИИ ДЛЯ ФИЗИЧЕСКИ СЛАБЫХ ДЕТЕЙ В ХЕРСОНСКОЙ ГУБЕРНИИ (КОНЕЦ XIX - НАЧАЛО XX СТ.)

Вербицкий Виталий Анатольевич

кандидат исторических наук,

доцент кафедры физической реабилитации и здоровья человека,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев

v.verbitskiy@mail.ru

Аннотация. Рассмотрены вопросы организации летних школьных лагерей на территории Херсонской губернии. В конце XIX ст. на Юге Украины зарождается движение по оздоровлению и рекреации учеников. Большой вклад в развитие этого дела внесли разного рода общественные организации, в частности, Общества содействия физическому воспитанию детей (г. Одесса, г. Херсон). Благодаря их усилиям на южном побережье Украины открываются первые дачи-колонии, в которых

во время летних каникул дети из малообеспеченных семей имели возможность отдохнуть и оздоровиться. Дачи-колонии были неплохо организованы. Рациональное питание, свежий воздух, подвижные игры положительно влияли на состояние здоровья школьников. Государство не выделяло средства на эти мероприятия, поэтому финансирование осуществлялось за счет общественных организаций. Недостаток средств был причиной того, что летние дачи-колонии работали не регулярно.

Ключевые слова: физическая культура; оздоровление; рекреация; летние детские колонии; подвижные игры.

SUMMER RECREATION COLONY FOR THE PHYSICALLY WEAK CHILDREN IN KHERSON PROVINCE (END OF XIX-BEGINNING OF XX CENTURY)

Vitalii A. Verbitskiy

candidate of historical sciences,

Associate Professor, Department of Physical rehabilitation and Human health,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv

v.verbitskiy@mail.ru

Abstract. Reviewed the question of the Organization of the summer school camps on the territory of Kherson province. At the end of the nineteenth century in the South of Ukraine, the emerging movement in health improvement and recreation students was created. A significant contribution to the development of this case have made all sorts of community organizations, including the Association for the advancement of physical education of children (Odessa, Kherson). Thanks to their efforts on the southern coast of Ukraine opened the first cottage-colony, in which during the summer holidays, children from poor families had the opportunity to relax and rejuvenate. Cottage-colonies were well organized. Balanced diet, fresh air, outdoor games to positively affect the health of students. The State has not allocated funds for these activities, so funding was carried out by community organizations. Lack of funds was the reason that summer cottage-colony worked irregularly.

Keywords: physical culture; health improvement; recreation; summer children's colony; mobile games.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Mints N. A., Health care pupils of the Kherson province / Nikolay Aleksandrovich Mints // Scientific papers: scientific-methodical journal. -TN 94. Issue. 81. The historical science. - Nikolaev: publishing CDU. Peter graves, 2009. – P. 148-151. (in Ukrainian)
2. Report on children's summer colony of the Odessa society for physical education of children. Odessa 1895 year. // Bulletin of education: popular science magazine for parents and educators. Dr. N. Mikhailov. -Moscow: Tipo-Lithography V. Richter, 1896. – № 3.– P. 188-191. (in Russian)
3. Critique and bibliography. Ignatieff V. Krancfeld. Summer colony elementary Jewish educational establishments of Odessa.Odessa 1896 year /V.Ignatieff// Bulletin of education: popular science magazine for parents and educators. Dr. N. Mikhailov. - Moscow: Tipo-Lithography V. Richter, 1896. – № 4.– P. 264-265. (in Russian)
4. Akinfiyev. First summer children's colony in Ekaterinoslav.Ekaterinoslav 1895 g.// Akinfiyev // Bulletin of education: popular science magazine for parents and educators. Dr. N. Mikhailov. -

Moscow: Tipo-Lithography V. Richter, 1896. – № 3.– P. 191-193. (in Russian)

5. Report of the Board of Kherson society for physical education of children for the year 1901 (March 1, 1901-on January 1, 1902). – Kherson: steam Tipo-Lithography O. D. Hodushina's, About 1902. – P. 16-21. (in Russian)

6. Report of the Board of Kherson society for physical education of children for the year 1900 (March 1, 1900-on March 1, 1901). – Kherson: steam Tipo-Lithography O. D. Hodushina's, About 1901. – P. 9-12. (in Russian)

7. Report child's summer colony for weak children for 1911 year. – Kherson: steam Tipo-Lithography O. D. Hodushina's, 1911. – P. 4-7. (in Russian)

8. Ibid. – P. 8-10.

9. Ibid. – P.11-12.

10. Ibid. – P. 14-15.

11. Report child's summer colony for weak children for 1912 year. - Kherson: steam Tipo-Lithography O. D. Hodushina's, 1913. – P. 3. (in Russian)